

Alikhani, A. (2024). The cultural challenges and barriers of interdisciplinary theorizing in Iran. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 16(3), 5-28. doi: 10.22035/isih.2024.5230.4981

 <https://doi.org/10.22035/isih.2024.5230.4981> URL: https://www.isih.ir/article_483.html

2008-4641 / © The Authors. This is an open access article under the [CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Research Paper

The cultural challenges and barriers of interdisciplinary theorizing in Iran

Ali Akbar Alikhani¹

Received: Apr. 6, 2024; Accepted: Jun. 4, 2024

ABSTRACT

The primary function of the humanities and social sciences is to understand and address societal issues and problems, a task that is increasingly complex and specialized through interdisciplinary studies and fields. Even when disciplinary expertise fails to comprehend and resolve these problems, interdisciplinary approaches assume this role with enhanced capabilities, employing multidimensional and multilevel methodologies and epistemologies. The premise of this paper is that, in contemporary Iran, there are no acceptable theories or theorists in the field of interdisciplinary studies that meet international standards. This paper aims to explore the reasons behind the lack of prominent and internationally recognized theories and theorists in Iran today, particularly within the interdisciplinary domains of the humanities and social sciences. The factors contributing to this issue are manifold and exist at various levels; this article seeks to understand some of the main and general causes. The central question is: What are the challenges and obstacles to interdisciplinary theorizing in the field of humanities and social sciences in Iran? The article identifies and discusses six general challenges and barriers to Iranian theorizing in these fields, particularly in interdisciplinary studies: populism, politicisation, binary opposition, Westoxification, Pseudo-traditionalization, and bewilderment. This research simultaneously employs both phenomenological and foundational research methods.

Keywords: Iran, humanities, social sciences, interdisciplinarity, theorizing

---

1. Associate Professor, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran

✉ a.alikhani@ut.ac.ir

INTRODUCTION

This article argues that contemporary Iran lacks widely accepted theories and theorists in interdisciplinary studies within the humanities and social sciences that align with international standards. The purpose of this paper is to explore the underlying reasons for this deficiency and to examine the multiple factors contributing to the scarcity of prominent theories and theorists in these fields in Iran. Central to this study is the question: What are the challenges and barriers to interdisciplinary theorizing in Iran's humanities and social sciences? In response, the article identifies and analyzes six major challenges that significantly impact the development of interdisciplinary theorizing in Iran's humanities and social sciences.

METHODOLOGY

The study employs both phenomenological and foundational methods, applying them simultaneously throughout the research (see: Iman, 2018, pp. 19-24; Ghasemi, 2021, p. 388; Alikhani, 2022, pp. 29-30).

FINDINGS

The findings reveal six key challenges and barriers to interdisciplinary theorizing in Iran, as follows.

1. Populism

Populism in human and social sciences, particularly in the realm of interdisciplinarity, is a more complex issue. In the new forms of Iranian populism and demagoguery, individuals possess advanced academic degrees or have sometimes managed to publish articles and books; however, their levels of understanding and analysis, commitment and sense of responsibility, personal refinement and self-cultivation, wisdom and worldview, magnanimity and tolerance, and overall erudition and elitism are very low. In other words, "populism in the guise of erudition" has emerged. In the author's definition of this concept in the field of human and social sciences: "Populism in human and social sciences refers to policymaking, decision-making, and influencing programs and processes related to these sciences by individuals who hold a simplistic and non-specialized view of human and social sciences and have not comprehended or disregarded their ontological, epistemological, and methodological foundations or make unfounded statements about the entirety of these sciences or their topics and subjects."

2. Politicisation

The second major challenge facing the humanities and social sciences in Iran, particularly in interdisciplinary fields, is politicisation. This has not only diverted these disciplines from their intended trajectory but has also diminished their status, weakened their functions, and contributed to their decline.

Politicisation of the humanities and social sciences refers to the intervention—whether negative or positive—by the government or influential political groups in the programs, policies, and processes of scientific and academic institutions, often for various motivations. Negative intervention involves imposing mandates or restrictions, while positive intervention fails to provide the administrative, financial, and legal support necessary for progress and competition with global scientific institutions.

In Iran, governments, political factions, and politicians are often preoccupied with short-term concerns, rarely looking beyond a four- to eight-year horizon. This short-sightedness has led to the politicization of the humanities and social sciences, with politicians and even technocrats interfering in these fields. This trend has had significant negative impacts, particularly noticeable since 2005 and notably between 2021 and 2024.

3. Binary Opposition

Knowledge management, higher education, educational planning, scientific research, and policymaking are among the significant fields within the humanities and social sciences. However, for decades, policymaking and decision-making in these areas have primarily been shaped by a framework of binary opposition. Most ministers and officials in Iran's Ministry of Science, Research, and Technology, as well as other decision-makers in the humanities and social sciences, often come from non-related fields—typically engineering, basic sciences, or medicine.

Regulations for promotions, guidelines for national research projects, and criteria for national and international festivals and awards in Iran are frequently based on the approaches, standards, and metrics of experimental and engineering sciences. Consequently, the longstanding dominance of these frameworks over the humanities and social sciences has contributed to the marginalization and weakening of these interdisciplinary fields.

The author defines binary opposition in the humanities and social sciences as the practice of policymaking, planning, and evaluation within these subjects based on the frameworks and criteria of basic and engineering sciences.

It is important to note that professors and researchers from fields like engineering and medicine, who have pursued extensive specialized studies and research in the humanities and social sciences, can be considered exceptions to this rule.

4. Westoxification

The author's concept of Westoxification differs from how it is typically understood in Iran's political, social, and media culture, which Jalal Al-e Ahmad famously critiqued (Al-e Ahmad, 2024). According to this view, actions such as traveling to Western countries, living, studying, and working in the West, praising Western

Abstract

achievements, and learning from Western models do not constitute Westoxification. Even Jalal Al-e Ahmad, a notable critic of Western influence, was a socialist and leftist himself. However, social Westoxification has become so ingrained in the spirit, soul, and culture of Islam and Iranian society that it is often perceived as native or inherently part of it.

On the other hand, today's liberal West is present in every aspect of Iranian thought and life, even among those who oppose or consider themselves enemies of the West. The extent to which Western influence permeates our lives and thoughts is so apparent that it requires no further evidence; instead, we should seek to identify areas where the West is absent from our daily experiences. However, our discussion here focuses on Westoxification as a significant barrier to the growth of the humanities and social sciences and their theorizing in Iran.

If we define Westoxification as one of the barriers to the advancement of these interdisciplinary fields, we can state that: "Westoxification is the adoption of the content and findings of Western humanities and social sciences under the belief that they are complete or sufficient, to the extent that the creation of indigenous humanities and social sciences is deemed unnecessary or impossible."

5. Pseudo-traditionalization

Tradition is a broad concept deeply rooted in the culture, beliefs, attitudes, convictions, methods, knowledge, dispositions, and temperaments of individuals and societies over centuries. It encompasses both positive and negative characteristics—constructive and destructive, exalted and degenerate, liberating and restraining, wise and foolish, as well as right and wrong. It is important to recognize that Islamic culture is a phenomenon distinct from Islam itself.

The author believes that "the Iranian scientific and intellectual tradition is a collection of teachings, works, ideas, attitudes, and characteristics of scholars from ancient Iran to the present, situated within the context of Iranian Islamic civilization. This tradition has influenced, both positively and negatively, various aspects of the humanities, social sciences, and Islamic knowledge in Iran, serving as a form of spiritual heritage."

pseudo-traditionalization, as a barrier to the growth and development of the humanities and social sciences, as well as theorizing, encompasses existing knowledge within Iranian-Islamic culture and civilization. This pseudo-traditionalization acts as a chain or shackle of epistemological constraints, hindering thought and innovation, resulting in an imitative, stagnant, and soulless engagement with the past.

In defining: "pseudo-traditionalization in the humanities and social sciences refers to being influenced by the epistemological, anthropological, sociological, and methodological foundations of past knowledge and beliefs. This influence results in

a lack of dynamism and the inability of these fields to respond effectively to current social needs and challenges, as well as to compete with similar disciplines in advanced countries."

6. *Bewilderment*

The humanities and social sciences in Iran are perceived as bewildered, confused, and restless. Factors such as populism, politicization, and social engineering hinder their quest for stability. Even when practitioners manage to navigate these challenges, they often struggle to coexist peacefully, failing to reach consensus and impeding individuals or institutions from pursuing their own paths.

Fundamentally, it seems that a significant aspect of Iranian society is the tendency to obstruct others and create disturbances in the endeavors of others. This characteristic has infused "populist and demagogic politics" into the administrative system and various social institutions. Consequently, one might assert, albeit with some leniency, that "Active Iranians can be divided into two categories: those who seek to accomplish something and those who prevent that work from being done."

CONCLUSION

The dominance of populism, politicisation, and binary opposition undermines the recognition of the necessity and importance of the humanities and social sciences, particularly in their interdisciplinary forms, preventing these fields from fulfilling their essential roles. Issues related to Westoxification, pseudo-traditionalization, and bewilderment in the humanities and social sciences are secondary concerns; if the primary challenges and obstacles allow these fields to thrive in the country, the latter issues will gradually resolve themselves.

Beyond the Ministry of Science, Research, and Technology, which is policymaker and legislator as well as the executor of programs related to humanities and social sciences, the Supreme Council of the Cultural Revolution is another influential body. This council—regardless of its status and performance—has always exhibited three characteristics: First, the political atmosphere has often overshadowed the scientific one. Second, some of its members have been non-academic, meaning their primary concerns and endeavors were not research or academic-oriented, and they were not regarded as scholarly or academic figures. Third, experts from engineering, basic sciences, and medical sciences have also made decisions for humanities and social sciences as part of its membership or leadership.

Beyond the Ministry of Science, Research, and Technology, which acts as both policymaker and legislator while executing programs related to the humanities and social sciences, the Supreme Council of the Cultural Revolution is another influential body. Regardless of its status and performance, this council has consistently exhibited three characteristics: First, the political atmosphere often overshadows the scientific

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

one. Second, some of its members are non-academic, meaning their primary concerns and endeavors are not research- or academic-oriented, and they are not regarded as scholarly figures. Third, experts from engineering, basic sciences, and medical sciences have also made decisions concerning the humanities and social sciences as part of its membership or leadership.

Over the decades, this council has integrated all three characteristics—populism, politicization, and social engineering—into the realm of humanities and social sciences in Iran.

NOVELTY

This paper aims to clarify six significant and overarching challenges and obstacles that have weakened and isolated theorizing in the field of humanities and social sciences, particularly in interdisciplinary studies in Iran. Identifying and explaining these challenges represents an innovative approach.

CONFLICT OF INTEREST

The author declared no conflict of interest.

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 16
Issue 3
Summer 2024

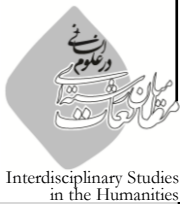
BIBLIOGRAPHY

- Afshar Kohan, J. (2012). Beyn-e rešte'i šodan-e jâme'ešenâsi dar Iran [Sociology's Becoming Interdisciplinary in Iran: Opportunities, Challenges, and Hazards]. *Journal of Iranian Social Studies*, 5(4), 4-20.
- Alavitabar, A. (2008). *Az Avâmzadegi tâ Avâmfaribi* [From Populism to Deception]. *Bâzṭâb-e Andisheh*, 98.
- Al-e Ahmad, J. (2021). *Qarbzadegi* [Westoxification]. Tehran, Iran: Jâmi.
- Alikhani, A. A. (2014). Elme siyâsat-e Qarbi; Amalgarâ, em-e siyâsat-e Islâmi; Entizâ'i [Western political science; pragmatic, Islamic political science; Abstract]. *Journal of Islamic Humanities Sciences*, 9.
- Alikhani, A. A. (2022). *Ravš-e lâye'i dar andiŝeh-pažuhi* [Layered approach in thought studies]. Tehran, Iran: Negâh-e Mo'âser.
- Alikhani, A. A. (2023). *Andiŝehâ-ye siyâsi ejtemâ'i dar Mesr dar dorân-e jadid* [Social-political thoughts in Egypt in the modern era]. Tehran, Iran: Tehran University Press.
- Alikhani, A. A. (2024). Tahqqoq-e Solh-e Islami-Irâni [The Realization of Islamic-Iranian Peace; From Ideal to Reality]. In N. Fazeli (Ed.), *Solh-e Irâni* [Iranian Peace]. Tehran, Iran: Hamrah.
- Bagheri, R. (2009). Raveš dar feqh: Âsibhâ va bâyestegihâ [Method in Jurisprudence: Damages and Necessities]. In A. Alilhani et al., *Methodology in Islamic Political Studies*. Tehran, Iran: Imam Sadiq University Press.
- Cananau, L. & Thalén, P. (eds) (2022). *Populism, democracy, and the humanities; interdisciplinary explorations and critical enquiries*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Chernoff, F. (2009). *Theory and meta-theory in international relations* (A. Tayyeb, Trans.). Tehran: Ney.
- Danaeefard, H. (2007). *Nazariyepardâzi; mabâni va raveššenâsi* [Theory building: fundamentals and methodologies]. Tehran, Iran: SAMT.
- Dubbin, R. (1978). *Theory building*. New York: Free Press.
- Farastakhvâh, M. (2012). Barnâmerizî-ye Âmuzeš-e âli va çâlešhâ-ye Miyânreštî-šodan [Higher education planning and the challenges of interdisciplinarity]. *Journal of Educational Planning Studies*, 1(1), 55-79.
- Frodeman, R., Thompson Klein, J., & Mitcham, C. (2019). *Gozide dastnâme-h-ye Miyân-reshtigi-ye Oxford* [The Oxford Handbook of Interdisciplinarity] (Gh. Darzi, Trans. And Ed.). Tehran, Iran: Imam Sadiq University Press. (Original work published 2010)

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Ghasemi, H. (Ed.) (2021). *Marja'-e pažuheš* [Research reference] (19th Edition). Tehran, Iran: Andisheh Ara Publishing.
- Gilbert, N. (1993). Research, theory and method. In: N. Gilbert(ed.), *Researching Social Life* (P. 21). London: Sage.
- Gioa, D. A. & Pitre, E., (1990). Metaparadigm perspective on theory building. *Academy of Management Review*, 15(4), 584-602.
- Gnon, R. (1999). *Bohrān-e donyā-ye motajaded* [La crise du monde modern] (S.Z. Dehshiri, Trans.). Tehran, Iran: Amir Kabir.
- Gregor, Sh. (2005). The struggle towards an understanding of theory in information system. In: D.N. Hart, & Sh. D. Gregor (Eds.), *Information System Foundation: Building and Criticizing*, Canberra (pp. 3-11). Astrakhan National University.
- Heidari, A. (2018). *Asar-e Eslām dar pišraft-e Europa* [The effect of Islam on the progression of Europe]. Tehran, Iran: Yeksad-o-Dah Press.
- Heshmati, A., Kadkhodapour, J., & Maleki, A. (2016). Challenges facing interdisciplinary research and education in Iran's higher education system. *National Congress on Higher Education in Iran*, Tehran, Iran.
- Hobson, J. M. (2010). *Riśehā-ye šarqī-ye tamadon-e Gharbī* [The Eastern origins of Western civilization] (A. Farahi, Trans.). Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies. (Original work published 2004)
- Hosseini, S. H. (May 5, 2007). *Religious Populism*. Pegāh-e Howzeh, 206.
- Iman, M.T. (2018). *Raveš šenāsi-ye tahqiqāt-e keyfi* [Methodology of qualitative research]. Qom, Iran: Research Institute of Hawzah and University.
- Kaplan, M. (1969). Problems of theory building and theory confirmation in international politics. In: K Knorr, & S. Verba (Eds.), *The International System: Theoretical Essays* (pp. 6-24). New Jersey: Princeton University Press.
- Khandaghabadi, H. (2002). *Hekmat-e jāvidān* [The Eternal Wisdom: A Look at the Life and Works of Contemporary Traditionalists]. Tehran, Iran: Institute for Humanities Research and Development.
- Khorsandi Taskoh, A. (2009). Interdisciplinarity and its Challenges in Higher Education. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 1(2), 85-101. doi: 10.7508/isih.2009.02.005
- Khorsandi Taskouh, A. (2017). *Goftemān-e miyānrešte'i-ye dāneš* [Interdisciplinary discourse of knowledge]. Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Krayep, Y. (2002). *Nazariyeh-ye ejtemā'i-ye modern; az Parsons tā Habermas* [Modern social theory: From Parsons to Habermas] (A. Mokhber, trans.). Tehran, Iran: Nashr-e Āgah.

- Laclau, E. (2021). *Dar bāb-e 'Aql-e populisti* [On populist reason] (A. Rabi, Trans.). Tehran, Iran: Nimaj Publishing. (Original work published 2005)
- Mahdi, R. (2013). Formation & Development of Interdisciplinary in Higher Education: the Key Factors and Requirements. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 5(2), 91-117. doi: 10.7508/isih.2014.18.005
- Moran, G. (2017). *Miyān-reshtigi* [Interdisciplinarity] (D. Hatami, Trans.). Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Müller, J. W. (2017). *Populism čist?* [What is Populism?] (B. Vahidi, Trans.). Tehran, Iran: Bidgol Publishing.
- Nabi-pour, I. (2019). *Dānešgāh-e nasl-e panjom* [Fifth generation university]. Bushehr, Iran: Bushehr University of Medical Sciences and Health Services Press.
- Nasr, S. H. (2010). *Eslām va tangnāhā-ye Ensān-e Motajaded* [Islam and the predicaments of the modern human] (I. Rahmati, Trans.). Tehran, Iran: Sohrevardi Research and Publication Office.
- Popper, K.R. (1959). *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson.
- Rafipour, F. (2010). *Kandookāvhā va pendāst-hā* [Investigations and Assumptions]. Tehran, Iran: Sharekat-e Sahami Entešār.
- Repko, A. (2015). *Pažuheš-e miyānresht'i: Nazariyeh va farāyand* [Interdisciplinary research : process and theory] (M. Alavipour & et al., Trans.). Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies. (Original work published 2012)
- Reshad, A. A. (2005). *Dīn Pažuhi-ye Mo'āser* [Contemporary Religious Studies]. Tehran, Iran: Research Institute for Culture and Islamic Thought.
- Seyed Razi (1992). *Nahjolbalagha* [Peak of eloquence: Sermons, letters, and sayings of Imam Ali] (S.J. Shahidi, Trans.). Tehran, Iran: Elmi Farhangi.
- Tasdighi, M.A., & Tasdighi, F. (2010). Čālešā-ye pažuheš va tahqiqāt-e miyānrešte'i dar nezām-e āmuzeš-e āli [Challenges of research and interdisciplinary studies in the higher education system, Proceeding of *The First National Conference on Persian Literature and Interdisciplinary Research*, Birjand, Iran.
- Turner, J. H. (1991). *The structure of sociological theory*. Belmont: Wadsworth.
- Vandnoruz, J. (2020). *Darāmdī bar āsībšenāsi-ye fiqh dar dorān-e mo'āser* [An Introduction to the pathologies of jurisprudence in contemporary times]. *Journal of Mutāle'āt-e Hoqūq-e Shahrivandi*, 16, 201-227.
- Watt, M. (1982). *Ta'sir-e Eslām dar Orupā* [The Influence of Islam in medieval Europe] (Y. Azhand, Trans.). Tehran, Iran: Mowlavi Publishing.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

Wissem, J., Etkowitz, H., & Gibb, A. (2016). *Third generation university and entrepreneurial university* (I. Nabi-pour, Trans.). Bushehr, Iran: Bushehr University of Medical Sciences and Health Services Press.

Wondy-Won, A. (2013). *Ravš-šenāsi nazariyepardāzi bar mabnā-ye pačuheš-e mošāarakatjuyane dar olum-e ejtimā'i* [Engaged scholarship : a guide for organizational and social research] (H. Danaeefard, Trans.). Tehran, Iran: Sefar Publishing.

Yadollahi Dehcheshmeh, A., Rajaipour, S., & Siadat, A. (2021). Developing a fourth generation model for Iranian universities. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 13(4), 31-57. doi: 10.22035/isih.2021.375

Zo Elm, A. (2005). *Ta'ammoli dar mafhūm-e čālš* [Reflection on the Concept of Challenge]. *Zamāneh*, 36, 34-37.

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 16
Issue 3
Summer 2024

مقاله پژوهشی

چالش‌ها و موانع فرهنگی نظریه‌پردازی میان‌رشته‌ای در ایران

علی‌اکبر علیخانی^۱

دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۸؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۵

چکیده

کارویژه علوم انسانی و اجتماعی، فهم و حل مسئله‌ها و مشکلات جامعه است و این کارویژه را در سطح پیچیده‌تر و تخصصی‌تر مطالعات و حوزه‌های میان‌رشته‌ای انجام می‌دهد. حتی در مواردی که تخصص‌های رشته‌ای از فهم و حل مسئله‌ها و مشکلات عاجز می‌شوند میان‌رشته‌ای‌ها با توان و قابلیت مضاعف و با مبانی روش‌شناسی و معرفت‌شناسی چندبُعدی و چندسطحی به ایفای نقش می‌پردازند. مفروض مقاله این است که در ایران امروز در حد قابل قبول و در تراز بین‌المللی، نظریه‌ها و نظریه‌پردازی در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای نداریم. مسئله این مقاله شناخت چرایی نبود نظریه و نظریه‌پرداز برجسته و در تراز بین‌المللی در ایران امروز در حوزه‌های میان‌رشته‌ای علوم انسانی و اجتماعی است. این چرایی علل متعددی در سطوح مختلف دارد و این مقاله به دنبال فهم برخی علل اصلی و کلی است که به فرهنگ حاکم بر این حوزه بازمی‌گردند. پرسش اصلی این است که چالش‌ها و موانع فرهنگی نظریه‌پردازی میان‌رشته‌ای در حوزه علوم انسانی و اجتماعی در ایران کدام‌اند؟ مقاله شش چالش و مانع کلان فرهنگی را در حوزه نظریه‌پردازی علوم انسانی و اجتماعی و به ویژه مطالعات میان‌رشته‌ای شناسایی و بحث کرده است که عبارت‌اند از: عوام‌زدگی، سیاست‌زدگی، مهندسی‌زدگی، غرب‌زدگی، سنت‌زدگی و حیرت‌زدگی. در این تحقیق هم‌زمان از دور روش پدیدارشناسی و روش تحقیق پایه استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها: ایران، علوم انسانی، علوم اجتماعی، میان‌رشته‌ای، نظریه‌پردازی

۱. مقدمه و بیان مسئله

امروزه چرا در ایران در عرصه علوم انسانی و اجتماعی عموماً و حوزه‌های میان‌رشته‌ای این علوم به خصوص در حد قابل قبولی نظریه و نظریه‌پرداز نداریم؟ چرا نویسندگان، نظریه‌ها و نظریه‌پردازانی از ایران در تراز بین‌المللی دیده نمی‌شوند؟ چرا استادان و پژوهشگران دانشگاه‌های ایران در مجامع علمی و دانشگاهی جهان حضور ندارند و مطرح نیستند؟ چرا علوم انسانی و اجتماعی در ایران ضعیف و نحیف شده و دچار امور بدوی و روزمرگی است؟ چرا پروژه‌های پژوهشی کلان و گسترده در ایران انجام نمی‌شود؟ و چراهای دیگر از این قبیل مسئله این مقاله است. پرسش اصلی این است که چالش‌ها و موانع کلان فرهنگی نظریه‌پردازی میان‌رشته‌ای در حوزه علوم انسانی و اجتماعی در ایران کدام‌اند؟

برای پاسخ به پرسش اصلی، این مقاله شش چالش و مانع کلان فرهنگی را در حوزه نظریه‌پردازی ایرانی علوم انسانی و اجتماعی و به ویژه مطالعات میان‌رشته‌ای بحث کرده است که عبارت‌اند از: عوام‌زدگی، سیاست‌زدگی، مهندسی‌زدگی، غرب‌زدگی، سنت‌زدگی و حیرت‌زدگی. ابتدا بحث کوتاهی درباره مبانی و مفاهیم مطرح‌شده در مقاله آمده است و ادامه هر کدام از چالش‌ها و موانع بحث شده‌اند. طبیعی است که می‌توان از منظرهای مختلف چالش‌ها و موانع بسیاری را شناسایی و دسته‌بندی کرد، اما نگارنده در این مقاله فقط به چالش‌های اصلی و کلان فرهنگ حاکم بر این حوزه اشاره کرده است.

۲. پیشینه

مقالات متعددی درباره چالش‌ها، فرصت‌ها و مشکلات میان‌رشته‌ای در ایران منتشر شده‌اند و هر کدام از یک منظر این موضوع را بحث کرده‌اند. البته هیچ‌کدام به بحث نظریه‌پردازی آن هم از منظر کلان فرهنگی نپرداخته‌اند. علی خورسندی طاسکوه (۱۳۸۸) در مقاله «میان‌رشته‌گی و مسائل آن در آموزش عالی» با تأکید بر اهمیت علوم انسانی میان‌رشته‌ای، عمده‌ترین موانع و چالش‌هایی را که مطالعات میان‌رشته‌ای در سه دهه اخیر در ایران با آن مواجه بوده‌اند در قالب سه دسته موانع و چالش‌های «سازمانی»، «حرفه‌ای» و «فرهنگی» بررسی و تبیین کرده است (خورسندی، ۱۳۸۸). مقصود فراستخواه (۱۳۹۱) در

مقاله «برنامه‌ریزی آموزش عالی و چالش‌های میان‌رشته‌ای شدن» به شناخت زمینه‌های پیدایش، پیش‌ران‌ها، ظرفیت‌ها، محدودیت‌ها و آسیب‌های میان‌رشته‌ای اشاره می‌کند و هشت دسته عوامل مؤثر بر آن را شرح می‌دهد (ر.ک: فراستخواه، ۱۳۹۱، ۵۵-۷۹). رضا مهدی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به شکل‌گیری و توسعه میان‌رشته‌ای‌ها در آموزش عالی می‌پردازد و بر عوامل و الزامات آن تأکید دارد. جواد افشارکهن (۱۳۹۰) فرصت‌ها، چالش‌ها و تهدیدهای بین‌رشته‌ای شدن جامعه‌شناسی در ایران را بررسی کرده است. عطاءاله حشمتی و همکارانش (۱۳۹۵) موضوع «چالش‌های پیش روی پژوهش و آموزش میان‌رشته‌ای در نظام آموزش عالی ایران» را در کنگره ملی آموزش عالی ایران ارائه داده‌اند و عمدتاً بر چالش‌های سازمانی، ساختاری و مدیریتی متمرکز شده‌اند. محمدعلی و فروغ تصدیقی (۱۳۸۹) در مقاله «چالش‌های پژوهش و تحقیقات میان‌رشته‌ای در نظام آموزش عالی»، برخی چالش‌های سازمانی، ساختاری، قانونی، و فرهنگی را بحث کرده‌اند. مقاله حاضر به هیچ‌کدام از مباحثی که مقالات پیش‌گفته پرداخته‌اند متعرض نشده، و نگارنده بر مبنای تجربه زیسته و مشاهدات خود، شش چالش بنیادین را شناسایی و بحث کرده است. حتماً می‌توان چالش‌ها و موانع بیشتری را از منظرهای مختلف تحلیل و دسته‌بندی کرد که امید می‌رود پژوهشگران دیگری به این مهم مبادرت ورزند.

۳. روش

در این تحقیق هم‌زمان از دو روش استفاده شده است. روش نخست پدیدارشناسی است. در این روش پژوهشگر به شناخت مستقیم ویژگی‌های یک پدیده بر اساس تجربه انسانی می‌پردازد، پدیده را با توجه به تجربه‌ها توصیف می‌کند و سپس به «نحوه بروز» و «معناسازی حاصل از تجربه» با یک «رویکرد نظام‌مند» اقدام می‌کند. تجربه‌ها می‌توانند هم از نوع «عینی یا تجربه مادی و ملموس» باشند و هم در امور و پدیده‌های «ذهنی و انتزاعی» فهم و صورت‌بندی شوند (رک: قاسمی، ۱۴۰۰، ۳۸۸). در این روش پژوهشگر کنش‌های انسانی را به عنوان یک واقعیت ساخت علمی می‌دهد. به نظر آلفرد شوتز، ساخت واقعیت در دو سطح اتفاق می‌افتد؛ در سطح نخست کنشگران اجتماعی رفتارهای روزمره خود را در بستر و زمینه

معینی بر مبنای مقتضیات و شرایطی که در آن زندگی می‌کنند تفسیر می‌نمایند. در سطح دوم اندیشمندان تلاش می‌کنند دریابند که کنشگران چگونه این کار را انجام می‌دهند. در چنین حالتی پژوهشگر در فرایند تفسیر و تشخیص معانی مورد نظر خود از مشاهدات انجام‌شده قرار می‌گیرد. معنایی که از سوی پژوهشگر به تجربه الصاق می‌شود بسیار مهم است و این بدان معناست که از تجربه چیزی می‌سازد. آنچه در این فرایند ساخته می‌شود یک پدیدار یا واقعیت است. در پدیدارشناسی تفسیری، در یک فرایند چهار مرحله‌ای، محوریت تفسیر تجربه زیسته انسان است و تجربه زیسته همان پدیده‌ای است که به صورت نوشته و متن بیرون می‌آید (ر. ک: ایمان، ۱۳۹۷، ۱۹-۲۴).

اگر روش پدیدارشناسی را یک روش تحقیق حرفه‌ای بدانیم روش دوم که در این تحقیق استفاده شده روش تحقیق پایه است که طی سه مرحله انجام می‌شود: مرحله اول طراحی تحقیق بر اساس برخی اصول و استانداردهاست. مرحله دوم گردآوری اطلاعات را شامل می‌شود. در مرحله سوم نگارش تحقیق در قالب برخی اصول علمی انجام می‌شود (ر. ک: علیخانی، ۱۴۰۱، ۲۹-۳۰).

۴. برخی مباحث نظری

اگر وظیفه علوم انسانی و اجتماعی فهم و حل مسئله‌ها و مشکلات جامعه است این وظیفه در سطح پیچیده‌تر و تخصصی‌تر به عهده مطالعات و حوزه‌های میان‌رشته‌ای گذاشته شده است. در مواردی که تخصص‌های رشته‌ای از فهم و حل مسئله‌ها و مشکلات عاجز می‌مانند، میان‌رشته‌ای‌ها با توان و قابلیت مضاعف به میدان می‌آیند و با مبانی روش‌شناسی و معرفت‌شناسی چندبعدی و چندسطحی بهتر و بیشتر می‌توانند ایفای نقش کنند. پس از چندین دهه که از ظهور میان‌رشته‌ای می‌گذرد، اکنون میان‌رشته‌ای‌ها خود به تخصص‌ها و دیسپلین‌های مستقل و گسترده با اقتضانات خودشان تبدیل شده‌اند (ر. ک: فرودمن، تامپسون کلاین و میچام^۱ (ویراستاران)، ۱۳۹۸؛ رپکو^۲، ۱۳۹۴؛ خورسندی طاسکوه،

1. Frodeman, Thompson Klein & Mitcham

2. Repko

۱۳۹۶؛ مورن^۱، ۱۳۹۶). هر چه میان‌رشته‌ای‌ها در نظام علمی یک کشور قوی‌تر باشند و با نظام اداری و سیاسی و نهادی‌های اجتماعی ارتباط نظام‌مندتری داشته باشند آن جامعه در حل مسائل و مشکلات خود و طی کردن مسیر پیشرفت موفق‌تر خواهد بود. در ایران پدیده میان‌رشته‌گی و رشته‌های این حوزه دچار چالش‌ها و موانع متعددی هستند و این چالش‌ها در عرصه‌های مختلف مطالعات میان‌رشته‌گی از آموزش و پژوهش گرفته تا برنامه‌ریزی و انتشار خود را نشان داده است که یکی از آن‌ها نظریه‌پردازی است. مقصود از «چالش» وضعیتی است که مسیر طبیعی پدیده یا جامعه ذریبط را مورد هجوم قرار داده، تعادل آن را مختل کرده، و مستلزم تلاشی سخت برای بازگرداندن وضعیت به جای مطلوب خود است (ر.ک: ذوعلم، ۱۳۸۴، ۳۴-۳۷). «نظریه‌پردازی» در حوزه علوم انسانی و اجتماعی به ویژه میان‌رشته‌ای‌ها یکی از مهم‌ترین شیوه‌های فهم تحولات جوامع انسانی و خلق دانش و اندیشه است. نظریه‌پردازی به معنای رایج امروزی میراث اثبات‌گرایی^۲ است و در آن پارادایم درک می‌شود. با این حال سایر پارادایم‌های علمی مثل تفسیری، انتقادی و پست‌مدرن، و از جمله پارادایم‌های میان‌رشته‌گی، «نظریه‌پردازی» را از آنچه مد نظر اثبات‌گرایی بود تغییر دادند و از شدت اثبات‌گرایانه آن کاستند. در باره چیستی نظریه (کریپ^۳، ۱۳۸۱، ۴۰-۱۱) و تعریف آن آثار متعددی منتشر شده است (دانایی فرد، ۱۳۸۶، ۱۵۸)، برخی آثار نیز به ویژگی‌های خاص نظریه‌ها و تفاوت آن‌ها با سایر متون علمی اشاره کرده‌اند (ر.ک: رفیع‌پور، ۱۳۸۹، ۹۳-۹۵؛ ون دی ون، ۱۳۹۲، ۴۴-۴۵) که موضوع بحث این مقاله نیست.

در این مقاله فقط چالش‌ها و موانع فرهنگی بحث شده‌اند. تعاریف متعددی از فرهنگ ارائه شده است. از نظر نگارنده: «فرهنگ مجموعه‌ای پیچیده، گسترده و عمیق از باورها، بینش‌ها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، عادت‌ها، و آداب افراد و گروه‌های انسانی است که شخصیت آشکار و پنهان و رفتارهای آنها را شکل می‌دهد» (علیخانی، ۱۴۰۱، ۱۰۳).

1. Moran
2. Positivism
3. Krayep

۵. یافته‌ها؛ چالش‌ها و موانع نظریه‌پردازی میان‌رشته‌ای

اینکه چرا در ایران نظریه‌پردازی در حد تأثیرگذار در حل مسائل و مشکلات سیاسی اجتماعی شکل نگرفته به دلیل وجود آفات و موانع متعددی از منظرهای مختلف بوده است. آفات و موانع نظریه‌پردازی میان‌رشته‌ای را باید ذیل وضعیت کلی علوم انسانی و اجتماعی در ایران فهمید. آفات، موانع، آسیب‌ها، و چالش‌های علوم انسانی و اجتماعی و به تبع آن نظریه‌پردازی در حوزه میان‌رشته‌ای بسیارند. در اینجا به اجمال به شش آفت کلی شامل عوام‌زدگی، سیاست‌زدگی، مهندسی‌زدگی، غرب‌زدگی، سنت‌زدگی و حیرت‌زدگی پرداخته می‌شود. وقتی پسوند «زده» بر سر یک کلمه می‌آید یعنی اینکه مردمان و جامعه ذریب‌ط دچار مصیبت و بلای بزرگی شده‌اند که خارج از قاعده است. در پسوند «زده» یا «زدگی»، امری به نادرستی از بیرون وارد می‌شود، نظام و تعادل آن حوزه را به هم می‌زند، و منشأ بدبختی‌های بسیاری می‌شود؛ مثل سیل‌زده، زلزله‌زده، جنگ‌زده، طوفان‌زده، طاعون‌زده، وبازده، قحطی‌زده، سرمازده، گرم‌زده، آفت‌زده، مارزده، عقرب‌زده، جن‌زده و ... . بخش اول هر کدام از این اصطلاحات در جای خود بخشی از نظام طبیعت و جوامع انسانی است. سیل، زلزله، جنگ، طوفان، طاعون، وبا، قحطی، سرما، گرما، آفت گیاهی، مار، عقرب، جن و ... هر کدام در جای خود وجود دارند و علل و کارویژه و کارکرد خاص خودشان را دارند. وقتی به حیظه‌ها و عرصه‌هایی که نباید وارد شوند وارد می‌شوند یا طغیان می‌کنند و بیش از حد مجاز و طبیعی گسترده می‌شوند مصیبت و عقب‌ماندگی و انحطاط و نابودی می‌آفرینند و امور را از مجاری خود خارج می‌کنند. حیرت نیز در جای خود یک واکنش انسانی است اما اگر تداوم و تعمیق یابد آثار زیان‌باری خواهد داشت.

۵-۱. عوام‌زدگی^۱

معمولاً در جوامع بشری یک مرز نسبتاً شفاف بین دانشمندان و عوام، متخصصان و غیرمتخصصان، کارشناسان و غیرکارشناسان، لایقان و کم‌تر لایقان، شایستگان و

۱. برخی عوام‌گرایی و عوام‌زدگی را معادل پوپولیسم در انگلیسی می‌دانند. به نظر نگارنده این مفاهیم در فرهنگ ایرانی ویژگی‌های خاص خودش را دارد. با این حال مشابهت‌های بسیاری با پوپولیسم نیز دارد (ر. ک: مولر، ۱۳۹۶؛ لاکلانو، ۱۴۰۰؛ علوی‌تبار، ۱۳۸۷؛ حسینی، ۱۳۸۶).

کمتر شایستگیان، کارآمدان و ناکارآمدان، خلاقان و غیرخلاقان، کارآفرینان و غیرکارآفرینان، و... وجود داشته است و معیارها و شاخص‌هایی آن‌ها را از هم جدا می‌کند. عقلانیت بشری این مرزها و معیارها را همچنان در بسیاری از کشورهای جهان حفظ کرده و مبنای عمل قرار می‌دهد. در ایران این مرزها و معیارها در بسیاری از موارد عملاً از بین رفته‌اند یا در حد قابل قبول رعایت نمی‌شوند که یکی از علت‌های آن را می‌توان ظهور گونه‌های جدیدی از عوام‌زدگی و به تبع آن عوام‌گرایی دانست که جای تخصص‌گرایی و شایسته‌سالاری را گرفته است. عوام‌زدگی در علوم انسانی و اجتماعی و به‌ویژه در حوزه میان‌رشته‌ای بحث پیچیده‌تری است (کانانو و تیلن^۱، ۲۰۲۲). در گونه‌های جدید عوام‌زدگی و عوام‌گرایی ایرانی، افراد مدارک بالایی دانشگاهی در دست دارند یا گاهی مقاله و کتاب منتشر شده‌ای برای خود دست‌وپا کرده‌اند ولی سطح، درک و تحلیل، تعهد و احساس مسئولیت، تهذیب و خودساختگی شخصیتی، خردمندی و جهان‌دیدگی، بزرگ‌منشی و سعه صدر و در مجموع فرهیختگی و نخبگی آن‌ها بسیار پایین است. به عبارت دیگر «عوامیت در لباس فرهیختگی» ظهور کرده است. به همین دلیل گاهی دیده می‌شود که مثلاً یک نماینده مجلس یا یک قاضی به‌گونه‌ای رفتار می‌کند یا سخنانی می‌گوید یا دیگران را مورد توهین و تحقیر قرار می‌دهد که از شأن یک انسان تربیت‌یافته به دور است، یا یک مدیر و رئیس رفتارهایی دارد یا تصمیم‌هایی می‌گیرد که کارمندان معمولی و زیردستانش نیز نادرستی آن‌ها را متوجه می‌شوند. در تعریفی که نگارنده از این مفهوم در حوزه علوم انسانی و اجتماعی دهد:

«عوام‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی عبارت است از سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، و تأثیرگذاری در برنامه‌ها و فرایندهای مربوط به این علوم، توسط افرادی که نگاه ساده‌انگارانه و غیرتخصصی به علوم انسانی و اجتماعی دارند و بنیان‌های هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و روش‌شناختی آن را درک نکرده‌اند یا نادیده می‌گیرند، یا بی‌محابا در مورد کلیت این علوم یا مباحث و موضوعات آن اظهار نظر می‌کنند».

عامل اصلی عوام‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی در ایران عمدتاً دو گروه هستند: نخست کسانی که صرفاً مدارک بالای دانشگاهی در این علوم دارند بدون اینکه خوب درس خوانده و پژوهش کرده باشند یا ماهیت و بنیان‌های هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و روش‌شناختی علوم انسانی و اجتماعی را درک کرده باشند. دوم، متخصصان در غیر علوم انسانی و اجتماعی که در مورد این علوم اظهار نظر یا تصمیم‌گیری می‌کنند؛ مثلاً یک استاد بزرگ علوم سیاسی، روابط بین‌الملل، جامعه‌شناسی یا روان‌شناسی در علوم پزشکی یا علوم نظامی «عامی» است، و یک پزشک برجسته در حوزه‌های علوم سیاسی، روابط بین‌الملل، جامعه‌شناسی یا روان‌شناسی عامی است، همچنانکه یک خلبان در تمام آن حوزه‌ها عامی است، یا نظامیان در امور نظامی و امنیتی متخصص هستند ولی در امور فرهنگ، رسانه، سیاست، روابط بین‌الملل و سایر حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی عامی محسوب می‌شوند. هر کس در یک حوزه رشته‌ای یا میان‌رشته‌ای تخصص دارد و در بقیه حوزه‌ها عام است و برخی نیز در هیچ حوزه‌ای تخصص ندارند. در مثال‌های فوق افراد در حوزه‌هایی که تخصص ندارند عامی هستند ولی عوام‌زده و عوام‌گرا نیستند. یک فرد «عامی» بالقوه عوام است، یعنی با وارد شدن در امور تخصصی که در حیطه تخصص او نیست عوامیت او فعلیت می‌یابد. عامی و عوام بودن در جای خود بد نیست، بلکه یک وضعیت و جایگاه طبیعی است ولی وقتی پا از حریم خود فراتر می‌گذارد و وارد عرصه‌های تخصصی که به آن مربوط نیست می‌شود ناخواسته و ناخودآگاه قواعد، اصول، هنجارها، چارچوب‌ها و رویه‌های موجود در آن حوزه تخصصی را تضعیف یا دچار اختلال می‌کند که در این صورت آن حوزه تخصصی دچار «عوام‌زدگی» می‌شود و باید منتظر فاجعه‌های پایان‌ناپذیر بعدی بود.

عوام‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی از طریق ورود گسترده غیر متخصصان در علوم انسانی و اجتماعی به‌ویژه غیر متخصصان فلسفه سیاسی، اندیشه سیاسی، علم سیاست، روابط بین‌الملل و حقوق بین‌الملل به عرصه‌های تخصصی سیاست و حکمرانی و سایر عرصه‌های تخصصی در نظام اداری و نظام سیاسی دامن‌گیر ایران شده است. همچنان که متخصصان شاخه‌های مختلف جامعه‌شناسی، اقتصاد، حقوق، مدیریت، تعلیم و تربیت، روان‌شناسی و ... در جایگاه‌های مربوط به خود برای سیاست‌گذاری، قانونگذاری و تصمیم‌گیری حضور ندارند.

نتیجه عوام‌زدگی در دانشگاه‌ها و مجامع علمی پژوهشی ایران، تنزل علمی، رکود اندیشه، فقدان نشاط علمی، عدم ظهور اندیشمندان و نظریه‌پردازان بزرگ، حاشیه‌نشینی استادان بزرگ و مواردی از این قبیل بوده است. نتیجه عوام‌زدگی در داخل نظام اداری، نظام سیاسی و نهادها و ساختارهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری این بوده که همانند موریانه از درون آن‌ها پوک و تهی کرده و قواعد و اصول مربوط به آن‌ها را زیر پا نهاده و نظامی ضعیف و ناکارآمد ایجاد کرده است. از سوی دیگر، با ظاهرسازی و فضاسازی هیجانی و عوام‌گرایانه و تکیه بر اهرم مردمان عوام، می‌خواهد همه چیز را خوب و موفق جلوه دهد، در صورتی که این‌گونه رفتارها در دنیای امروز ضربه‌های مهلکی بر روند رشد و توسعه و جامعه ایران وارد می‌کند، به‌گونه‌ای که نسل‌هایی را قربانی خواهد کرد و اگر تصمیم بر جبران باشد دهه‌ها بلکه قرن‌ها به طول خواهد می‌انجامد.^۱ برای جبران نقص و جبران عدم مشروعیت ناشی از بی‌تخصصی، عوام‌سالاری، ضعف عقلانیت و ناکارآمدی، ممکن است توده مردم و جوانان کم‌سواد و کم‌تجربه به عنوان حامی و پشتیبان وارد عرصه شوند که این امر به طور تصاعدی و زنجیره‌ای هیجان، احساسات، سطحی‌گرایی و عوام‌گرایی بیشتری را به دنبال دارد و خود سم مهلکی برای نظام سیاسی، نظام اداری و نهادهای اجتماعی به شمار می‌رود و طی چند دهه جامعه را به انحطاط، عقب‌ماندگی، فقر و استیصال می‌کشاند.

۲-۵. سیاست‌زدگی

دومین آسیب و آفت بزرگ علوم انسانی و اجتماعی در ایران «سیاست‌زدگی»^۲ است که این علوم را از مجاری خود خارج کرده، جایگاه آن را تنزل داده، کارکردهای آن را دچار اختلال کرده، و آن را به ضعف و انحطاط کشانده است. در مقام تعریف:

«سیاست‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی عبارت است از دخالت منفی یا مثبت دولت یا گروه‌های سیاسی دارای نفوذ و قدرت در برنامه‌ها، مقررات و فرایندهای مربوط به مجامع

۱. البته گاهی افرادی وجود دارند که در دانش سیاست و روابط بین‌الملل مدرک و تحصیلات دانشگاهی ندارند اما از هوش و عقلانیت بالایی برخوردارند، تجربه‌های بین‌المللی عمیق و گسترده دارند، به زبان‌های خارجی مسلط هستند، فرهنگ‌های سایر کشورها را می‌شناسند، در دانشگاه‌های مهم و معتبر تحصیل کرده‌اند، در مدیریت و اجرا به اصول و قواعد علمی و اخلاقی پایبند هستند، دغدغه منافع ملی و مردمان جامعه را دارند، و... این‌ها از شمول بحث ما خارج‌اند و پس از سنجش با شاخص‌های شایسته‌سالاری استحقاق ریاست و مدیریت را دارند.

2. politicization

علمی و دانشگاهی با هر هدف و انگیزه‌ای. در دخالت منفی برای آن‌ها تعیین تکلیف یا مانع ایجاد می‌شود و در دخالت مثبت خدمات و تسهیلات اداری، مالی و قانونی لازم برای پیشرفت و رقابت با مجامع علمی جهانی به آن‌ها داده نمی‌شود».

جامعه علوم انسانی و اجتماعی ایران با عاملیت دانشگاه‌ها، مؤسسه‌های پژوهشی، انجمن‌های علمی، و... باید دارای استقلال بوده، و برنامه، راهبرد و چشم‌اندازهای پنجاه‌ساله و صدساله برای خود و جامعه ایران داشته باشند و بدون محدودیت‌های اداری و قانونی و دخالت‌های امنیتی، از بودجه و امکانات کافی برای انجام پژوهش و شرکت در مجامع علمی جهانی برخوردار باشند، درحالی‌که دولت‌ها، گروه‌ها و فعالان سیاسی و سیاستمداران در ایران دچار روزمرگی هستند و در بهترین حالت بیش از چهار سال و حداکثر هشت سال آینده را نمی‌توانند ببینند. دخالت منفی یا مثبت سیاست‌ورزان و حتی مدیران تکنوکرات در امور و مسائل علوم انسانی و اجتماعی کشور موجب سیاست‌زدگی آن شده که تبعات منفی زیادی در پی دارد.

وظیفه نهاد دانشگاه و مؤسسه‌های پژوهشی تولید دانش و تربیت متخصص در حوزه علوم انسانی و اجتماعی است. سیاست‌زدگی که طی چند دهه در نهاد دانش و پژوهش ایران تداوم داشته است، از سال ۱۳۸۴ به بعد بسیار تشدید شد و از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳ به اوج خود رسید؛ به‌گونه‌ای که روح علوم انسانی و اجتماعی را آزد، آن را از خود تهی کرد، کارکردش را مختل ساخت، و دانش و پژوهش در این حوزه را به نزول و افول کشاند. سیاست‌زدگی دانشگاه آن را از یک نهاد مرجع علمی خارج، و به یک نهاد ایدئولوژیک و در مواردی بی تفاوت تبدیل کرده که به جای خلق دانش و دانشمند، شبه‌دانش و شبه‌دانشمند تولید می‌کند. عالم‌نمایان جاهلی که به فرمایش امام علی (ع) «دانش بیهوده‌ای اندوخته و دلیر شده‌اند، در میان مردم به داوری می‌نشینند و خود را عهده‌دار حل مشکل دیگری می‌بینند و ترهاتی به هم می‌بافند در حالی که نه راه صدور حکم را می‌دانند و نه در منصبی که نشسته‌اند شایسته‌اند، آنچه را خود نپذیرند علم به حساب نیارند و جز مذهب خویش هیچ مذهبی را حق نشمارند» (نهج البلاغه، خطبه ۱۷، ۱۹).

در حالی که دانشگاه‌های دنیا وارد نسل چهارم و پنجم (ر.ک: جی وایسما، اترکوویتز و گیب، ۱۳۹۵؛ یدالهی، سیادت و رجایی پور، ۱۴۰۰، ۳۱-۵۷؛ نبی پور، ۱۳۹۸) شده‌اند دانشگاه‌های ایران از نسل دوم و تاحدی سوم، به نسل اول برگشته‌اند که تمرکز آن‌ها فقط بر آموزش است آن هم آموزش‌هایی که سطح آن نسبت به گذشته نزول کرده و غیرکاربردی است. نگاه امنیتی به دانشگاه و مؤسسات پژوهشی، نگاه ایزاری به دانشگاه و نهاد دانش و پژوهش، سهمیه‌های غیرعلمی و رانت‌محور، درخواست‌های خارج از قاعده برخی مقامات سیاسی و مدیران از این نهاد، خارج شدن گزینش استاد از دست گروه‌های علمی و پیشکسوتان علوم انسانی و اجتماعی، حاکمیت ضوابط غیرعلمی و خارج از دانشگاه برای گزینش استاد و دانشجو، دخالت نهادهای بیرونی در امور دانشگاه، غلبه شاخص‌ها و ملاحظات سیاسی و امنیتی بر شاخص‌ها و ملاحظات علمی، تبدیل بالاترین و تخصصی‌ترین نهاد علم و نظریه‌پردازی به مؤسسه فرهنگی و تبلیغی، کمبود بودجه و امکانات علمی و رفاهی، ضعف ارتباط با مجامع علمی دنیا، نظام اداری و کارمندی ضعیف و ناکارآمد، وضعیت فلاکت‌بار مادی استادان و اعضای هیئت علمی با میانگین درآمد کمتر از هزار دلار در ماه و مواردی از این قبیل، از جمله شاخص‌ها و نتایج سیاست‌زدگی نهاد دانش و پژوهش در ایران است که بیش از همه نظریه‌پردازی در حوزه میان‌رشته‌ای را به ضعف و افول کشانده است.

۳-۵. مهندسی‌زدگی

مدیریت دانش، آموزش عالی، برنامه‌ریزی آموزشی، سیاست‌گذاری علمی و پژوهشی و ... از جمله رشته‌ها و تخصص‌های مهم علوم انسانی و اجتماعی هستند ولی طی دهه‌های متوالی تا کنون سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در مورد علوم انسانی و اجتماعی عمدتاً بر مبنای در چارچوب شاخص‌های فنی مهندسی یا علوم پایه انجام شده است. اغلب وزرای علوم، تحقیقات و فناوری و عمده معاونان و مدیران کل این وزارتخانه در این دوره، متخصصان غیرعلوم انسانی و اجتماعی و اغلب فنی‌مهندسی، علوم پایه یا پزشک بوده‌اند. همچنین در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی (سازمان برنامه و بودجه سابق)، کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس، وزارت آموزش و پرورش و ... عمدتاً طبق شاخص‌های فنی مهندسی برای علوم انسانی و اجتماعی تعیین تکلیف و سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری شده

و این علوم با همان شاخص‌ها دیده و ارزیابی شده‌اند. آئین‌نامه‌های ترفیع و ارتقاء، مقررات و فرایندهای طرح‌های پژوهشی ملی، آئین‌نامه و قواعد جشنواره‌ها و جوایز ملی و بین‌المللی در ایران، و ... اغلب با رویکردها، شاخص‌ها و سنجه‌های علوم تجربی و فنی مهندسی نوشته شده است. نتیجه این که سیطره و سایه سنگین چارچوب‌ها، شاخص‌ها، و فضای گفتمانی فنی مهندسی و علوم پایه بر علوم انسانی و اجتماعی در دهه‌های متمادی، موجب شده این علوم ضعیف و نحیف و در حاشیه باقی بمانند و تاوان آن را کل جامعه ایران با عقب ماندگی و انواع مشکلات، مسئله‌ها و بحران‌ها پس بدهد. این مفهوم را می‌توان چنین تعریف کرد:

«مهندسی‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی عبارت است از سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و ارزیابی علوم انسانی و اجتماعی بر اساس شاخص‌ها و در چارچوب فضای علوم پایه و فنی مهندسی».

در پایان گفتنی است استادان و پژوهشگران حوزه‌های فنی، مهندسی، پزشکی و ... را که به طور تخصصی و آکادمیک سال‌ها در حوزه علوم انسانی و اجتماعی مطالعه و تحقیق کرده‌اند می‌توان از این قاعده مستثنی دانست.

۵-۴. غرب‌زدگی

مقصود نگارنده از غرب‌زدگی معنایی نیست که در فرهنگ سیاسی اجتماعی و رسانه‌ای ایران رایج است و جلال آل‌احمد درباره آن کتاب نوشت (آل‌احمد، ۱۴۰۳). مفهوم غرب‌زدگی معمولاً یک مفهوم هیجانی و ارزشی است که در جهت تحقیر و تخفیف دیگران اغلب با اهداف سیاسی به کار می‌رود بدون اینکه تعریف و شاخص‌های آن روشن شده باشد. به کشورهای غربی مسافرت کردن، در غرب زندگی و تحصیل و کار کردن، از دستاوردهای مثبت غرب تعریف و تمجید کردن، از تجربه‌ها و الگوهای غرب بهره بردن و ... هیچ‌کدام دلیلی بر غرب‌زدگی نیست. اگر تعریف و شاخص‌های غرب‌زدگی روشن شود چه بسا کسانی که مخالف غرب هستند و دیگران را غرب‌زده می‌نامند خودشان غرب‌زده‌تر از بقیه باشند. جلال آل‌احمد همانند اغلب ایرانیان مخالف غرب، خود یک غرب‌زده سوسیال و غرب‌زده چپ بود ولی غرب‌زدگی سوسیال آن‌چنان در روح و جان و فرهنگ اسلامی و

جامعه ایرانی رسوخ کرده که آن را خودی و جزئی از خود پنداشتند. به همین دلیل معمولاً کسی غرب‌زدگی چپ و سوسیال را نمی‌بیند و حس نمی‌کند تا بخواهد آن را تقبیح کند. از سوی دیگر، امروز غرب لیبرال در تمام بخش‌های تفکر و زندگی ایرانیان حتی افراد مخالف غرب و دشمن غرب حضور دارد. اینکه غرب در تمام اجزای زندگی و تفکر ما حضور دارد به حدی بدیهی است که نیازی به دلیل و شاهد ندارد؛ باید بگردیم و نشان دهیم که غرب در کجای زندگی امروز ما نیست. پس شایسته است بدون حُب و بغض چشمان خود را باز کنیم، بیندیشیم، بینیم ما کجائیم و غرب کجاست و چه نسبتی بین ما و او برقرار است. مقصودم غرب امروز است، نه غرب دوره استعمار و نه غرب قبل از جنگ جهانی دوم و نه غرب دوره جنگ سرد. وقتی مخالفان و دشمنان غرب با دستاوردهای غرب زندگی می‌کنند و با ابزارهایی که غرب درست کرده و در فضا و شرایطی که غرب فراهم کرده به مخالفت با او می‌پردازند باید در تعریف «غرب» و «غیر غرب» و تعریفی که از «خود» داریم بازنگری کنیم.

اما بحث ما در اینجا غرب‌زدگی به عنوان یکی از موانع بالندگی علوم انسانی و اجتماعی و نظریه‌پردازی در ایران است. دانش و اندیشه، مرز، نژاد، مذهب، جغرافیا، ملیت، فرهنگ و قید و بندهایی از این قبیل نمی‌شناسد. تمدن اسلامی بر پایه تمدن ایران باستان شکل گرفت و تمدن امروز غرب از تمدن اسلامی ایرانی متأثر بوده است (ر. ک: هابسون، ۱۳۸۹؛ وات، ۱۳۶۱؛ حیدری، ۱۳۹۷). دانش و اندیشه دائماً رونده و پوینده است و ذهن کنجکاو انسان‌ها را در هر نقطه‌ای که باشند در می‌نوردد. اما نکته مهم این است که دانش و اندیشه وارد هر منطقه و کشوری می‌شود باید بتواند شرایط و مسئله‌های آن کشور را بشناسد و در کاهش مسئله‌ها و مشکلات و رشد و پیشرفت آن منطقه، رسالت و کارکرد خودش را به انجام برساند، و این امر نشدنی است مگر اینکه صبغه بومی به خود بگیرد. امروز ما از دانش و اندیشه و تجربیات غرب به هیچ وجه بی‌نیاز نیستیم همچنان که نمی‌توانیم بدون دستاوردهای صنعتی، پزشکی، مهندسی و رفاهی غرب به آسانی زندگی کنیم، اما نکته مهم نحوه مواجهه، تعامل و بهره‌گیری از دانش و اندیشه غرب در حوزه علوم انسانی و اجتماعی است.

طی سال‌های گذشته در سفرهای خود به غرب بسیار تأمل و دقت و تلاش کردم تا بفهمم مهم‌ترین ویژگی دنیای غرب چیست؟ آنچه را تا کنون دریافته‌ام اینکه مهم‌ترین

خصوصیت غرب، یکی «جدّیت در کار» و دیگری «خلاقیت و نوآوری» است که در تمام عرصه‌ها اعم از خوب و بد، مثبت و منفی، فضیلت و رذیلت و... بروز و ظهور دارد. علوم انسانی و اجتماعی در ایران عمدتاً مصرف‌کننده یافته‌ها و دستاوردهای علوم انسانی و اجتماعی غرب است.^۱ بحث این نیست که علوم انسانی و اجتماعی غرب خوب یا بد است و البته که بد نیست، ولی در هر حال برای ما «علم تقلیدی» محسوب می‌شود نه «علم تحقیقی». ضمن اینکه علوم انسانی و اجتماعی غرب برای حل مسئله‌های آن جامعه ساخته و پرداخته شده و مسائل جامعه ما متفاوت با آن‌هاست و بر فرض یکی بودن برخی مسئله‌ها، در اغلب موارد راه‌حل‌های متفاوت مورد نیاز است. «خلاقیت و نوآوری» از جهات مختلف دشوار است، از جمله اینکه زحمت و تلاش سخت می‌خواهد و به بودجه، امکانات، زیرساخت‌ها، قوانین و شرایط مناسب نیاز دارد. دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی غرب شروط و شرایط بسیار دیگری را فراهم کرده‌اند تا به مرحله گسترده و عمیقی از خلق انواع دانش و نظریه در علوم انسانی و اجتماعی رسیده‌اند و مرجعیت جهانی پیدا کرده‌اند. برای ما ترجمه و استفاده از این دستاوردها بسیار آسان و مفید است ولی در نهایت همان تقلید است که کورکننده خلاقیت و نوآوری است. بدتر از آن این تفکر است که هر آنچه گفتنی بوده و هر راهی رفتنی بوده غرب بهتر از ما گفته و رفته است و ما هر چه بگوئیم و بنویسیم بهتر از آن‌ها نخواهد بود. اگر بخواهیم غرب‌زدگی را به عنوان یکی از موانع پیشرفت علوم انسانی و اجتماعی و نظریه‌پردازی تعریف کنیم:

«غرب‌زدگی عبارت است از برگرفتن محتوا و یافته‌های علوم انسانی و اجتماعی غرب با باور به کامل یا کافی دانستن آن‌ها، به گونه‌ای که خلق علوم انسانی و اجتماعی بومی (ر. ک: علیخانی، ۱۳۹۳، ۲۳۵-۲۴۷) غیرضروری یا غیرممکن تلقی شود».

از آنجا که وظیفه و کارکرد علوم انسانی و اجتماعی حل مشکلات و مسئله‌های جوامع است حل مشکلات و مسئله‌های پیچیده‌تر و سخت‌تر که رشته‌های علوم انسانی و

۱. به جز دانش‌هایی مثل الهیات و معارف اسلامی، ادبیات، فارسی، تا حدی تاریخ، و... که خاستگاه آن‌ها ایران است.
۲. نگارنده پیش‌تر علوم انسانی و اجتماعی بومی را ممکن و ضروری، و علوم انسانی و اجتماعی اسلامی را نادرست دانسته، و آن را در دل علوم انسانی و اجتماعی بومی دیده است.

اجتماعی در آن درمی‌ماند به حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای واگذار می‌شود. غرب‌زدگی به معنایی که گفتیم افت و مانع بزرگی بر سر راه نظریه‌پردازی در مطالعات میان‌رشته‌ای خواهد بود.

۵-۵. سنت‌زدگی

سنت^۱ مفهوم گسترده‌ای است که ریشه‌های صدها و هزاران‌ساله فرهنگ، باورها، نگرش‌ها، اعتقادات، منش‌ها، روش‌ها، دانش‌ها، خُلق و خوهای انسان‌ها و جوامع به آن باز می‌گردد. انسان‌ها در خلاء نمی‌بالند، هر انسان و جامعه‌ای خواسته یا ناخواسته و آگاه یا ناخودآگاه، خوب یا بد، منفی یا مثبت، هزاران باور، نگرش، اعتقاد، منش، روش، دانش، خُلق و خو، و ... در خود دارد که فرهنگ نیز بخشی از آن است. تمام این‌ها از کم تا زیاد به نوعی در یک سنت در طول قرن‌ها شکل گرفته‌اند و تعریف می‌شوند. سنت مملو از ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مثبت و منفی، سازنده و مخرب، متعالی و منحط، گشاینده و بازدارنده، بخردانه و نابخردانه، و درست و غلط است. خلاصی و رهایی کامل جامعه از سنت در کوتاه‌مدت ناممکن و نامطلوب است، باقی ماندن در سنت ممکن و نامطلوب است و نجات تدریجی از بخش‌های منفی و ویرانگر سنت هم ممکن و هم مطلوب است. امروزه سنت را در مقابل تجدد می‌گذارند در حالی که می‌توان خود تجدد را نوعی سنت جهش‌یافته دانست. عجالتاً برای به بن‌بست نرسیدن بحث این دوگانگی را می‌پذیریم. در باب سنت و مدرنیته پیش‌تر به نکاتی اشاره کرده‌ام (علیخانی، ۱۴۰۲، ص ۳۹-۴۰). بحث ما در اینجا عمدتاً سنت علمی و فکری است که با دانش و فرهنگ اسلامی ایرانی عجین است. فرهنگ اسلامی پدیده‌ای به غیر از دین اسلام است (علیخانی، ۱۴۰۳، ۲۲۹-۲۳۳).^۲ سنت علمی و فکری ایرانی عمدتاً در دانش‌های بومی مثل الهیات و معارف اسلامی، اخلاق، ادبیات فارسی،

۱. مقصود ما از سنت در این بحث کلا سنت نبوی یا سنت معصوم نیست. همچنین جریان فلسفی سنت‌گرایی مد نظر ما نیست. از جمله منادیان این جریان عبارت‌اند از: سیدحسین نصر (زاده ۱۳۱۲)، رنه گنون (۱۹۵۱-۱۸۸۶ م)، کومارا سوامی (۱۸۷۷-۱۹۴۷ م)، فریتوف شوآن (۱۹۸۸-۱۹۰۷)، ویلیام چیتیک (زاده ۱۹۴۳) و ... (خندق‌آبادی، ۱۳۸۱) درخصوص تعریف سنت در این جریان ر.ک: گنون، ۱۳۷۸، ۴۹؛ نصر، ۱۳۸۹، ۱۱۶؛
۲. یک تعریف ایدئال و انتزاعی و یک تعریف انضمامی از دین اسلام در این منبع ارائه داده‌ام، همچنین بین اسلام و فرهنگ اسلامی تمایز قائل شده‌ام.

عرفان، فلسفه اسلامی، هنر، معماری و مواردی از این قبیل بروز و ظهور دارد و در علوم جدیدی که از غرب وارد ایران شده‌اند کمتر دیده می‌شود مگر اینکه علوم جدید با دانش‌های قدیم ایرانی به صورت میان‌رشته‌ای تلفیق شده باشند. در مقام تعریف:

«سنت علمی و فکری ایرانی عبارت است از مجموعه آموزه‌ها، آثار، اندیشه‌ها، نگرش‌ها و منش‌های دانشمندان از ایران باستان تا به امروز در گستره تمدن ایرانی اسلامی، که به مثابه یک میراث معنوی بخشی از جامعه علوم انسانی و اجتماعی و علوم و معارف اسلامی در ایران را در ابعاد مثبت و منفی تحت تأثیر قرار داده است».

سنت علمی و فکری ایرانی قله‌های رفیع و نقاط درخشانی دارد که عمدتاً مربوط به گذشته است و امروز ارزش تاریخی دارد. با این حال برخی مؤلفه‌ها و فضای کلی سنت علمی و فکری ایرانی همچنان در دانش‌های بومی و اسلامی جاری است. این سنت علمی و فکری نقاط قوت و ضعف بسیاری دارد که هم سازنده است و هم ویرانگر، هم پیش‌رونده و هم بازدارنده، هم دارای عوامل رشد اندیشه است و هم عوامل رکود اندیشه. بخش‌های مخرب، بازدارنده و محدودکننده سنت امروز موجب سنت‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی شده و آن را از خلاقیت و نوآوری از جمله نظریه‌پردازی به خصوص در مطالعات میان‌رشته‌ای باز داشته است. سنت‌زدگی به معنای مانع بر سر راه رشد و توسعه علوم انسانی و اجتماعی و نظریه‌پردازی، مجموعه‌ای از دانش‌های موجود در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی است که به مثابه غل و زنجیره‌های معرفت‌شناختی دست‌وپای تفکر و اندیشه و نوآوری را بسته و آن را مقلدوار منجمد و بی‌روح در گذشته نگه داشته است؛ درحالی‌که صاحبان این تفکر و اندیشه خوشحال و راضی‌اند چون فکر می‌کنند تمام دانش و اندیشه درست همین است و گاهی دانش خود را اهم و اکمل و اشرف علوم می‌دانند. از جمله این دانش‌ها علم فقه^۱ است که در جهان اسلام بسیار فربه شده و سایر دانش‌ها مثل فلسفه اسلامی، اخلاق اسلامی، عرفان اسلامی و اندیشه‌های اسلامی در حوزه‌های مختلف را به حاشیه رانده یا تضعیف کرده است. تأثیرات تفکر و رویکرد فقهی در مواردی پا را از علوم

۱. در خصوص در گذشته ماندن فقه ر.ک: رشاد، ۱۳۸۴، ۵۶؛ درخصوص آسیب‌شناسی فقه ر.ک: وندنوروز، ۱۳۹۹، ۲۰۱-۲۲۷؛ باقری، ۱۳۸۸، ۴۹۹-۵۳۸.

اسلامی فراتر گذاشته و علوم جدید مثل علوم سیاسی، اقتصاد، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، حقوق، مدیریت، و... یا میان‌رشته‌ای‌های علوم اسلامی و علوم جدید را نیز متأثر کرده است. در تعریف سنت‌زدگی:

«سنت‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی عبارت از تحت‌تأثیر مبنای معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی و روش‌شناختی یا فضای حاکم بر معارف و دانش‌های گذشته بودن یا کافی دانستن آن‌ها، به‌گونه‌ای که علوم انسانی و اجتماعی پویایی و توان پاسخگویی به نیازها و چالش‌های روز جامعه و رقابت با علوم مشابه در کشورهای پیشرفته جهان را نداشته باشد».

۵-۶. حیرت‌زدگی

علوم انسانی و اجتماعی در ایران حیران و سرگردان و بی‌قرار است. آرام نمی‌گیرد و جایی برای آرام گرفتن ندارد. عوام‌زدگی، سیاست‌زدگی و مهندسی‌زدگی نمی‌گذارند آرام بگیرد اما اگر از دست این‌ها هم نجات پیدا کند تا حدی با خود درگیر است و خود اهلای علوم انسانی و اجتماعی به آسانی با هم کنار نمی‌آیند. آن‌ها نه توافق می‌کنند و نه هر نهاد و مؤسسه یا افراد در نهادها و مؤسسه‌ها اجازه می‌دهند دیگری راه خودش را برود. اساساً یک رسالت مهم هر ایرانی مانع‌تراشی بر سر راه دیگری و ایجاد اختلال در مسیری است که دیگری برگزیده است. این ویژگی از «سیاست‌عوامانه و عوام‌گرایانه» به نظام اداری و سایر نهادهای اجتماعی سرایت کرده است، به‌گونه‌ای که با تسامح در یک نگاه کلی و نه مطلق می‌توان گفت: «ایرانیان کنشگر دو دسته‌اند؛ دسته‌ای که می‌خواهند کاری را انجام بدهند و دسته‌ای که نمی‌گذارند آن کار انجام شود». این ویژگی در علوم انسانی و اجتماعی نیز راه یافته و با عوام‌گرایی و ظهور «عوامیت در لباس فرهیختگی» تشدید شده است. مقصود از حیرت‌زدگی، نداشتن برنامه‌ها و راهبردهای میان‌مدت و بلندمدت است. مراکز علمی پژوهشی در ایران برای ده سال، بیست سال و پنجاه سال آینده خود برنامه ندارند و نمی‌دانند باید به چه سمت‌سویی حرکت کنند. اگر مدیری در یک مؤسسه پژوهشی و دانشگاه یک برنامه ده‌ساله و بیست‌ساله تدوین کند بعد از تغییر آن مدیر، که معمولاً با تغییر دولت‌ها انجام می‌شود، آن برنامه هم کنار می‌رود و هر کس می‌خواهد از نو طرحی دراندازد و

همه چیز را بلند پروازانه اصلاح کند. دست آخر سر از تخریب همان ساختارها و مختصر کارهای انجام شده قبلی درمی آورد. حتماً این امکان وجود دارد که مدیران عوض شوند و برنامه‌ها تداوم یابد، ولی معمولاً نه آن چنان بینش و عقلانیتی در مدیران وجود دارد که برنامه‌های میان مدت و بلندمدت قبلی را ادامه دهند و نه یک نظارت و پاسخ‌خواهی بالادستی که آن‌ها را به این کار مجبور کند.

از زمان مواجهه جدی ایران با تجدد و به عبارت دقیق‌تر مواجهه تجدد غربی با ایرانیان که تقریباً بعد از دو دوره جنگ‌های ایران و روس^۱ اتفاق افتاد و به خصوص پس از انقلاب مشروطه به تاریخ ۱۲۸۵ خورشیدی تا به امروز، به تدریج پنج دسته دستاوردهای مدرنیته غرب و تجدد وارد ایران شده است:

نخست، مظاهر و دستاوردهای مادی و صنعتی غرب در تمام عرصه‌های زندگی از برق و حمل و نقل و تجهیزات پزشکی و مهندسی گرفته تا انواع کارخانجات، رسانه و ارتباطات و هم اکنون موبایل و رایانه و فضای مجازی و...

دوم، نهادها، سازمان‌ها و ساختارهای اداری، سیاسی، علمی، فرهنگی، هنری و... و مقررات درونی آن‌ها و پدیده قانون به معنی مدرن؛

سوم، الگوهای زندگی و رفتاری از نوع لباس و استفاده از مبل و میز و صندلی و خودرو و انواع ماشین آلات گرفته تا روزنامه‌ها و احزاب سیاسی و انتخابات و...

چهارم، علوم فنی، مهندسی، پزشکی، علوم پایه و سایر علوم تجربی و علوم دقیقه؛ پنجم، علوم انسانی و اجتماعی اعم از دانش‌های فلسفی، فلسفه‌های مضاف، اندیشه‌ها و علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، نظریه‌های سیاسی اجتماعی، اقتصاد، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مدیریت، حقوق و.....

از آن زمان تا کنون ایرانیان کمترین مناقشه را بر سر استفاده از چهار دسته اول دستاوردهای مدرنیته، و بیشترین مناقشه را بر سر اندیشه‌ها و الگوهای نظری و دانش‌های سیاسی اجتماعی مدرنیته یعنی دسته پنجم داشته‌اند. از حدود دو قرن پیش که اندیشه‌های

۱. دوره اول این جنگ‌ها از سال ۱۱۸۳ تا ۱۱۹۲ ش، ۱۸۰۴ تا ۱۸۱۳ م و دوره دوم آن از سال ۱۲۰۴ تا ۱۲۰۶ ش، ۱۸۲۶ تا ۱۸۲۸ م طول کشید.

تجدد وارد ایران شد تا به امروز، تنها توافق در بین ایرانیان در مورد علوم انسانی و اجتماعی این بوده که بر آن توافق نکنند. خودشان هم نه تنها در حد گسترده و عمیق به سمت خلق دانش و اندیشه و نظریه‌پردازی به پیش رفتند، بلکه از مختصر دانش و اندیشه و نظریه‌های تولیدشده خود نیز استقبال نکردند یا در مورد آن‌ها به مناقشه پرداختند و هر کدام دیگری را به تیغ تکفیر یا تحجر یا تقلید یا خودباختگی یا غرب‌زدگی یا هویت ملی یا هویت دینی و خلاصه به هر بهانه و اتهامی به مسلخ برد بدون اینکه معمولاً جوهره و ماهیت آن دانش و اندیشه را درک کرده باشد یا در صدد توافق بر مشترکات و اهداف اصلی باشد. در ایران اساساً فضای چندان باثبات و تداوم‌داری دیده نمی‌شود که با حاکم بودن فرهنگ گفت‌وگو و تبادل اندیشه‌ها در آن فضا، متفکران و متخصصان از یک سو، و حاکمان و سیاست‌گذاران از سوی دیگر، هم در داخل خودشان و هم با یکدیگر، به گفت‌وگو و درک طرفینی و توافق نسبی در یک مرحله برای گذار به مرحله بعد نائل شوند. هر کس از راه می‌رسد خود را درست و بر حق و دیگری را نادرست و بر باطل می‌داند و شمشیر کلام از نیام می‌کشد و درصدد حذف و نابودی دیگری بر می‌آید و البته سیاست‌زدگی در این فرایند نقش بسزایی ایفا می‌کند. به دلیل همین بی‌ثباتی و زیست در حیرت و سرگردانی، جامعه علمی و دانشگاهی و عاملان ذی‌ربط یا ذی‌دخل در علوم انسانی و اجتماعی کشور در درازمدت به طور جدی به سمت نظریه‌پردازی و خلق دانش و اندیشه برای حل مسئله‌های کشور نرفته‌اند. در این منازعه پرچالش و نفس‌گیر به درازنای بیش از یک قرن، کسانی که به نمایندگی از دین سخن می‌گفتند یا خود را متأثر از آن می‌دانستند نقش اساسی داشته و دست‌کم یک پای ثابت قضیه بوده‌اند.

حیرانی، سرگردانی، طرد و رد یکدیگر، فقط خود درست‌پنداری، ادعای نقدپذیری ولی در عمل نقدستیزی، بخشی‌نگری و مواردی از این قبیل که در جامعه علوم انسانی و اجتماعی دیده می‌شود در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای دو چندان شده است. در این میان دو گروه بیش از همه به چشم می‌آیند: نخست، گروهی که از اساس مخالف میان‌رشته‌نگری هستند و آن را دکانی برای فرار از قواعد، اصول و روش‌های علمی می‌دانند و دلایل دیگری هم دارند. دوم، گروهی که میان‌رشته‌ای را به بازار مکاره‌ای تبدیل کرده‌اند که هر مقاله و

کتاب با موضوعات درهم و کشکولی را به نام میان‌رشته‌ای قالب می‌کنند درحالی‌که فلسفه و هدف میان‌رشته‌گی و مبانی روش‌شناختی آن را در نیافته‌اند. این هر دو گروه آفت و مانع بزرگی بر سر راه نظریه‌پردازی در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای محسوب می‌شوند.

۶. نتیجه‌گیری

در رشته‌ها، زمینه‌ها، و موضوعات مختلف علوم انسانی و اجتماعی و به ویژه حوزه‌های میان‌رشته‌ای، صدها بلکه هزاران نظریه وجود دارد و همچنان زمینه برای نظریه‌پردازی‌های جدید باز است. هر کدام از این نظریه‌ها می‌توانند در مقطعی گامی برای کاهش مشکلات و نابسامانی‌ها، یا راهی به سوی توسعه و پیشرفت و سعادت باشند، سیطره فضای عوام‌زده، سیاست‌زده و مهندسی‌زده، نه چنین چیزی را درک می‌کند و نه به آن اجازه ایفای نقش می‌دهد. غرب‌زدگی، سنت‌زدگی و حیرت‌زدگی علوم انسانی و اجتماعی در درده بعد قرار می‌گیرند و اگر سه آفت و مانع اول اجازه نفس کشیدن به علوم انسانی و اجتماعی کشور بدهند دو مانع آخر به تدریج رفع و حل خواهند شد.

تا علوم انسانی و اجتماعی و به‌خصوص مطالعات میان‌رشته‌ای در این علوم در ایران جان نگیرد و جایگاه شایسته خود را از هر لحاظ پیدا نکند امور کشور بسامان نمی‌شود. در ایران موانع فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، قانونی، و ساختاری برای رشد و توسعه علوم انسانی و اجتماعی زیادند. گذشته از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که هم سیاست‌گذار و قانونگذار و هم مجری برنامه‌های علوم انسانی و اجتماعی است، شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز یکی از آن‌هاست. این شورا - گذشته از جایگاه و عملکردش - همیشه سه ویژگی داشته است:

نخست اینکه فضای سیاسی بیش از فضای علمی بر آن غالب بوده است؛ دوم اینکه برخی اعضای آن غیرآکادمیک بوده‌اند یعنی کار و دغدغه اصلی آن‌ها پژوهشگری و دانشگاهی نبوده و شخصیت علمی و دانشگاهی محسوب نمی‌شدند؛ سوم اینکه متخصصان فنی مهندسی، علوم پایه و علوم پزشکی نیز به عنوان بخشی از اعضا یا مدیران، برای علوم انسانی و اجتماعی تصمیم‌گیری کرده‌اند.

این شورا طی چند دهه به‌تنهایی هر سه ویژگی عوام‌زدگی، سیاست‌زدگی و مهندسی‌زدگی را به حوزه علوم انسانی و اجتماعی کشور وارد کرده است. اگر وزارت علوم

تحقیقات و فناوری، شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس، شورای عتف، و ... را ستاد بدانیم، مؤسسه‌های پژوهشی در صف و خط مقدم قرار دارند. به غیر از محدودیت‌ها و موانعی از سوی ستاد برای آن‌ها ایجاد می‌شود خودشان نیز دارای مشکلات متعدد داخلی هستند که از کوله نظری و فرهنگ بسته برخی مدیران و اعضا ناشی می‌شود و نخبگان، شایستگان و بلندنظران را فراری می‌دهد. دانشگاه‌ها نیز صرفاً بر آموزش متمرکز هستند و بودجه و امکانات پژوهشی ندارند. اغلب آثار نیز به ضرورت ترفیع و ارتقا خلق می‌شود.

به‌رغم مباحثی که مطرح شد برای رشد و ارتقای مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی و اجتماعی و توانمندسازی آن در تراز جهانی همچنان بسیار جای امیدواری هست. شایسته است اندیشمندان عاشق علم و علاقمندان به ایران و بشریت؛ مصمم، با اراده و با انگیزه در جهت خلق دانش، اندیشه و نظریه و تعمیق و ارتقای علوم انسانی و اجتماعی سخت بکوشند و به پیش بروند. یک ایران خالق دانش، اندیشه، نظریه و فرهنگ برای تمام بشریت مفید هست.

منابع

- افشارکهن، جواد (۱۳۹۰). بین‌رشته‌ای‌شدن جامعه‌شناسی در ایران؛ فرصت‌ها، چالش‌ها و تهدیدها. مطالعات اجتماعی ایران، ۳، ۲۰-۴.
- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۷). روش‌شناسی تحقیقات کیفی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- آل‌احمد، جلال (۱۴۰۳). غرب‌زدگی. تهران: انتشارات جامی.
- باقری، رضا (۱۳۸۸). روش در فقه؛ آسیب‌ها و بایستگی‌ها. در: علی‌اکبر علیخانی و همکاران، روش‌شناسی در مطالعات سیاسی اسلام، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- تصدیقی، محمدعلی؛ و تصدیقی، فروغ (۱۳۸۹). چالش‌های پژوهش و تحقیقات میان‌رشته‌ای در نظام آموزش عالی، نخستین همایش ملی ادبیات فارسی و پژوهش میان‌رشته‌ای، بیرجند، ایران.
- جی وایسما، یوهان؛ اترک‌ویتز، هنری؛ و گیب، آلن (۱۳۹۵). دانشگاه نسل سوم و دانشگاه کارآفرین (گردآوری و ترجمه: ایرج‌نبی‌پور). بوشهر: انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی بوشهر.
- چرنوف، فرد (۱۳۸۸). نظریه و زبرنظریه در روابط بین‌الملل (ترجمه علیرضا طیب). تهران: نشر نی.
- حسینی، سیدحسین (۱۵ اردیبهشت، ۱۳۸۶). پوپولیسم مذهبی، دوهفته‌نامه پگاه حوزه، ۲۰۷،
- حشمتی، عطاءاله؛ کدخداپور، جمال؛ و ملکی، علی (۱۳۹۵). چالش‌های پیش روی پژوهش و آموزش میان‌رشته‌ای در نظام آموزش عالی ایران. کنگره ملی آموزش عالی ایران، تهران، ایران.
- حیدری، علی (۱۳۹۷). اثر اسلام در پیشرفت اروپا، تهران: انتشارات یکصد و ده.
- خندق‌آبادی، حسین (۱۳۸۱). حکمت جاویدان: نگاهی به زندگی و آثار سنت‌گرایان معاصر، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- خورسندی طاسکوه، علی (۱۳۸۸). میان‌رشته‌گی و مسائل آن در آموزش عالی. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱(۲)، ۱۰۱-۸۵. doi: 10.7508/isih.2009.02.005
- خورسندی طاسکوه، علی (۱۳۹۶). گفتمان میان‌رشته‌ای دانش، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- دانایی‌فرد، حسن (۱۳۸۶). نظریه‌پردازی؛ مبانی و روش‌شناسی‌ها، تهران: سمت.
- ذوعلم، علی (۱۳۸۴). تأملی در مفهوم چالش. مجله زمانه، ۳۶، ۳۷-۳۴.
- رپکو، آلن (۱۳۹۴). پژوهش میان‌رشته‌ای؛ نظریه و فرایند (ترجمه محسن علوی‌پور و دیگران). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۱۲)

رشاد، علی اکبر (۱۳۸۴). دین پژوهی معاصر، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۹). کندوکاوها و پنداشته‌ها، تهران: شرکت سهامی انتشار،

سیدرضی (۱۳۷۱). نهج البلاغه (ترجمه سید جعفر شهیدی). تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

علوی تبار، علیرضا (۱۳۸۷). از عوام‌زدگی تا عوام‌فریبی. بازتاب اندیشه، ۹۸.

علیخانی، علی اکبر (۱۳۹۳). علم سیاست غربی؛ عمل‌گرا، علم سیاست اسلامی؛ انتزاعی. فصلنامه علوم انسانی اسلامی، ۹،

علیخانی، علی اکبر (۱۴۰۱). روش لایه‌ای در اندیشه‌پژوهی، تهران: نشر نگاه معاصر.

علیخانی، علی اکبر (۱۴۰۲). اندیشه‌های سیاسی اجتماعی در مصر در دوران جدید، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

علیخانی، علی اکبر (۱۴۰۳). تحقق صلح اسلامی-ایرانی؛ از ایدئال تا واقعیت، در: نعمت‌الله فاضلی، صلح ایرانی، تهران: نشر همرخ.

فراستخواه، مقصود (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی آموزش عالی و چالش‌های میان‌رشته‌ای شدن، دوفصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، ۱(۱)، ۷۹-۵۵.

فرودمن، رابرت؛ تامپسون کلاین، جولی؛ و میچام، کارل (۱۳۹۸). گزیده دستنامه میان‌رشته‌ای آکسفورد (سر ویراستار و ترجمه قاسم درزی). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق. (تاریخ اصل اثر ۲۰۱۰)

قاسمی، حمید (سر ویراستار) (۱۴۰۰). مرجع پژوهش (ویراست نوزدهم)، تهران: نشر اندیشه آرا.

کرپ، یان (۱۳۸۱). نظریه اجتماعی مدرن، از پارسونز تا هابرماس (ترجمه عباس مخبر)، تهران: نشر آگه.

گنون، رنه (۱۳۷۸). بحران دنیای متجدد (ترجمه: سیدضیاءالدین دهشیری)، تهران: انتشارات امیرکبیر.

لاکلانو، ارنستو (۱۴۰۰). در باب عقل پوپولیستی (ترجمه علی ربیع). تهران: انتشارات نیماژ. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۵)

موزن، جورج (۱۳۹۶). میان‌رشته‌گی (ترجمه داود حاتمی). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

مولر، یان ورنر (۱۳۹۶). پوپولیسم چیست؟ (ترجمه بابک واحدی). تهران: نشر بیدگل.

مهدی، رضا (۱۳۹۲). شکل‌گیری و توسعه میان‌رشته‌ای‌ها در آموزش عالی؛ عوامل و الزامات. فصلنامه

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۵(۲)، ۱۱۷-۹۱. doi: 10.7508/isih.2014.18.005

نبی‌پور، ایرج (۱۳۹۸). دانشگاه نسل پنجم، بوشهر: انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی بوشهر.

نصر، سیدحسین (۱۳۸۹). اسلام و تنگناهای انسان متجدد (ترجمه انشاءالله رحمتی). تهران: دفتر پژوهش و

نشر سهروردی.

- وات، موتنگمری (۱۳۶۱). تأثیر اسلام در اروپای قرون وسطی (ترجمه یعقوب آژند). تهران: انتشارات مولی.
- ون دی ون، آندرو (۱۳۹۲). روش‌شناسی نظریه‌پردازی بر مبنای پژوهش مشارکت‌جویانه در علوم اجتماعی (ترجمه حسن دانایی‌فرد). تهران: انتشارات صفار.
- وندنوروز، جواد (۱۳۹۹). درآمدی بر آسیب‌شناسی فقه در دوران معاصر. فصلنامه مطالعات حقوق شهروندی، ۱۶، ۲۲۷-۲۰۱.
- هابسون، جان. ام. (۱۳۸۹). ریشه‌های شرقی تمدن غربی (ترجمه عبدالله فرهی). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۴)
- یدالهی ده‌چشمه، آرش؛ رجایی‌پور، سعید؛ و سیادت، سیدعلی (۱۴۰۰). تدوین الگوی دانشگاه نسل چهارم برای دانشگاه‌های ایران، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۵۲، ۳۱-۵۷. doi: 10.22035/isih.2021.375
- Cananau, L. & Thalén, P. (eds) (2022). *Populism, democracy, and the humanities; interdisciplinary explorations and critical enquiries*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Dubbin, R. (1978). *Theory building*. New York: Free Press.
- Gilbert, N. (1993). Research, theory and method. In: N. Gilbert(ed.), *Researching Social Life* (P. 21). London: Sage.
- Gioia, D. A. & Pitre, E., (1990). Metaparadigm perspective on theory building. *Academy of Management Review*, 15(4), 584-602.
- Gregor, Sh. (2005). The struggle towards an understanding of theory in information system. In: D.N. Hart, & Sh. D. Gregor (Eds.), *Information System Foundation: Building and Criticizing*, Canberra (pp. 3-11). Astrakhan National University.
- Kaplan, M. (1969). Problems of theory building and theory confirmation in international politics. In: K Knorr, & S. Verba (Eds.), *The international System: Theoretical Essays* (pp. 6-24). New Jersey: Princeton University Press.
- Popper, K.R. (1959). *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson.
- Turner, J. H. (1991). *The structure of sociological theory*. Belmont: Wadsworth.